

KÜLTÜREL BELLEK AKTARICISI OLARAK NİNNİ

Lullaby as Cultural Memory Transmitter

Dr. Emine Kırcı UĞURLU*

ÖZ

Ninniler bebeklerin uyumalarına yardımcı olmak için söylenen ezgili sözlerdir. Ait oldukları kültürün sözlü ürünlerinden olan bu ezgili sözlerin biçimleri çoğu zaman değişkenlik gösterebilir ve kesin kuralları içermez. Bu nedenle ninniler biçim yönünden sözlü kültür ürünlerinin en özgürlerindedir. Biçim olarak serbestlik arz eden ninnilerde asıl bakılması gereken onların ne söylediğidir. Ninniler çoğunlukla kadınlar tarafından icra edilir. Kadın ninnide kendi duygu ve düşüncelerini söylerken aynı zamanda mensubu olduğu topluluğun temel özelliklerini bebeğine aktarır. Bu bağlamda ninniler sadece bebekleri uyutmak için okunan türküler değil, aynı zamanda toplumun değerlerini yansıtmaları sebebiyle gelecek nesillerin kültürel yapısının temel taşıdır. Nesiller arası kültürel devamlılığın sağlanması için gereken kimlik oluşturma bellek vasıtasıyla olur. Kültürel bellek davranış taklidi, nesnelere üzerinden hatırlama ve diğer insanlarla iletişim içinde olmadan müteşekkil bir anlam aktarımıdır. Kültürel bellek gelenek ve iletişimden beslenerek sürekliliği ve kimliğin devamını sağlar. Doğum, sünnet, askerlik, düğün, ölümle ilgili anlayış ve uygulamalar; meslek tercihi, yemek, giyim kuşam, ev bark düzeni, maddi kültür unsurları ve eğitim gibi kültürel sürekliliği sağlayan unsurlar ninniler vasıtasıyla geleceğe taşınır. Böylelikle kültürel belleğin aktarıcısı olan ninnilerden kültürel doku analizinde kullanılacak malzemeler tespit edilebilir. Bu çalışmada ninni türünün kültürel belleği aktarma özelliği, Türk Dünyası kültür geleneğindeki ninnilerde kullanılan beslenme, giyim-kuşam, barınma, maddi kültür unsurları ve eğitim gibi kültürel alanların tespit edilmesi suretiyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Ninni, Kültürel Bellek, Türk Dünyasında Ninni, Gelenek, Eğitim

ABSTRACT

Lullabies are melodious dixits which help babies to sleep. Lullabies are the products of their own verbal culture. These melodious dixits forms can generally vary from one another and doesn't include precise rules. For this reason, from a stylistics point of view the lullaby is one of the most independent verbal cultural product in freestanding form. Yet, what we should concern with lullabies is what they tell us rather than their form. Lullabies are generally sung by women. When a woman expresses her own feelings and thought via lullabies, she also transfers her community's basic features to baby. Within this context, lullabies are not only folk songs for putting babies to sleep but also base of posterity which enables to reflect community's values. Identity formulation which is essential for the cross-generational cultural persistence takes place through memory. The behavioral imitation of cultural memory is a transmission of meaning which comprises communication with other people and a recall through materials. Cultural memory, which makes use of tradition and communication, provides persistence and continuity of identity. Components that enable the cultural continuity, such as birth, circumcision, military service, wedding, practices and perceptions about death, choice of profession, eating, clothing, household, elements of material culture and education, are transferred to future through lullabies. In this way, lullabies, which are transmitters of cultural memory, are used to identify materials to be employed in the cultural pattern analysis. This study intends to investigate the feature of 'cultural memory transmission' of lullabies through identification of cultural aspect used in the lullabies of the cultural tradition of the Turkish World such as nourishment, clothing, sheltering, aspect of material culture and education.

Key Words

Lullaby, Cultural Memory, Lullaby in the Turkish World, Tradition, Education

* Hacettepe Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), Ankara/Türkiye, ekirci@hacettepe.edu.tr

Giriş

Bebekleri sakinleştirerek uyutmak için söylenen ninniler bilinen en eski sözlü kültür ürünlerindedir. İlk yazılı metinlerde¹ de örneğine rastlanması onun kadim sözlü kültür ürünlerinden olduğunu doğrular niteliktedir. Ninniler ezgiyle icra edildiklerinden türkü/şarkı olarak da kabul edilir ve “beşik türküsü/şarkısı”² olarak da adlandırılır. Ferdî yaratıcılıktan anonim kullanışa geçme özelliği olan ninniler halk kültürünün ortak şekil ve tür özelliklerini bünyesinde bulundurur. İnteraktif icra özelliğinin de etkisiyle icrasında belirlenmiş kesin kurallar yoktur.

Yaratıldıkları kültür hakkında fikir sahibi olunmasına fırsat veren ninnilerden yemek, giyim kuşam, meslek tercihi, ev bark düzeni, inanç, davranış kabulleri hakkında tespitler yapılabilmektedir. Bu durumda farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının ninnilerinden Türk kültürüne ait unsurların tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Bu çalışmada,³ toplumsal davranışların temelini oluşturacak ön bilgileri içeren gelenek tespitleri, insan hayatının temel ihtiyaçlarından beslenme, giyim kuşam ve barınmayla bağlantılı olarak maddi kültüre ait unsurlar ve bebeğin ilk eğiticisi olması genel kabulünden hareketle ninnilerdeki eğitimle ilgili konular ele alınacaktır.

Ninninin⁴ ne olduğu hakkında Türk kültürünün yazılı kaynaklarındaki ilk bilgi Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lugatit-Türk adlı eserindeki “Kadınlar beşikte çocuğu uyutmak için böyle söylerler” (Atalay 1986: 232) ifadesidir. Daha yakın zamanda, 1918’de

yayımlanan *Türkmen Aşiretleri*’nde ninni “çocuğun aile ocağına verdiği saadeti terennüm eden türkü” olarak nitelendirilir (Fraylıç 2008: 277). Bu güne kadar ninni üzerine çalışan araştırmacıların tanımlarından yola çıkılarak ninni “Evlât sevgisiyle anneler veya yakınları tarafından çocuğu uyutmak için söylenen nağmeli, dört mısralı, bir hikâyesi olan ve annelerin çocukları ile iletişime geçmek amacıyla söyledikleri halk şiirleridir.” (Kunos 1925, Şapolyo 1938, Elçin 1981, Özçörekçi 1993, Ungan 2009, Akman 2007) şeklinde tanımlanabilir. Türk dünyasında da ninniyle ilgili çalışmalarda benzer ninni tanımları yapılmıştır.⁵ Bize göre ise ninni, bir bebeği sakinleştirerek uyutmak niyetiyle onunla baş başa kalan, öncelikle bir kadının [anne, nine, abla gibi] bazen de bir erkeğin [baba, dede gibi] o andaki duygu, algı ve düşüncelerini, içinde yaşadığı toplumun şiir, ezgi anlayışı ve kültürel birikimi çerçevesinde sevgi ve şefkat ile yoğurup manzum olarak dile getirdiği bir iletişim yoludur.

Türk ninnileriyle ilgili anılacak ilk çalışmalar⁶ Ignacz Kunos (1925), Çankırlı Tahsin Nahit (1932), Enver Behnan Şapolyo (1938), Nasih Güngör (1944) ve Osman Turgut Pamirli (1943)’ye aittir. Amil Çelebioğlu’nun (1982) çalışması ninninin şekil, üslup ve muhteva özelliklerini değerlendirmesi, Anadolu sahasına ve diğer Türk topluluklarına ait ninni metinlerinin yanında dünyanın çeşitli ülkelerine ait ninni metinlerine yer vermesi, ninni tasnifleri yapması, değişik formlarda bestelenmiş ninnilere ait notalar ve okullardaki müzik eğitimine malzeme olmak üzere notaya alınmış ninni me-

tinleri ihtiva etmesiyle bugüne kadar hazırlanan en kapsamlı ninni kitabı olma özelliğini muhafaza etmektedir. Ninnilerle ilgili çalışmalar, genellikle ninni metni yayınlama ortak noktasında birleşirken son zamanlarda ninnileri değişik okumalarla ele alan çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bunlardan Karakaya (2004) ninnileri gösterge bilimsel işlevleri açısından, Meriç Kurtuluş (2010) toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında, Songül Çek Cansız (2010, 2011) ninnilerin erkek dilinin kadınlar tarafından ifade edilen şekliyle söylendiğini belirten feminist yaklaşımla ve ninnileri icra ortamlarına göre ele almıştır.

Bilinçaltının kendiliğinden oluşan dışavurumları olan ninniler, annenin o anki samimiyetini ve ruhsal durumunu gösterir. Ninniler, rüyalar gibi bir tür sembolik dildir ve “toprağın derinliklerindeki gizli bir kaynaktan gelen su gibi doğal bir şekilde bilinçaltı boşluktan türemiş benlik dürtüsünden yükselen” simgelerle seslenerek anne ve bebeğin bütünleşmesini sağlayan sembolik motiflerle dolu samimi bir ortam oluşturur (Weisner 2000: 156). Bebek ninninin ahengiyle sakinleşirken anne de kendini ifade edebilmiş olmanın rahatlığını yaşar. İnsanoğlunun, özellikle bir kadının, sahip olduğu bütün duygular ninnilerde dile gelebilir. Anne; mutluluğunu, mutsuzluğunu, sıkıntılarını, beklentilerini, korkularını kısacası o an sahip olduğu bütün duygularını ninnisi vasıtasıyla çocuğuna yansıttığında bebeğiyle ilgili olduğu zaman diliminde birlikteliğinin zirve noktasına ulaşmış demektir. Bu durumda annesinin veya onunla ilgilenen kişinin psikolojik meseleleri-

ne muhatap olan bebek güvenilen bir dinleyicidir (Weisner 2000: 112).

Yaratıcılığın ve bir geleneğin devamının önemli göstergelerinden olan âşık icralarının ilk şekli ninni icrası olmalıdır. Ezgi, şiir, eeee nakaratıyla yeni ninni metnini hazırlamak için vakit kazanma ve doğaçlama, hazır metin kullanma gibi özellikler ortak bir sanat icrasının göstergesidir. Anneler bebekleri için söyledikleri ezgili sözlerle birer sanatçıdır. İçinde yaşadıkları ve yeteneklerince algıladıkları müzik ve söz söyleme anlayışını kendi duygularını ifade etmek için yeniden kurgulayan ve yarattıkları yeni ninniye geleneğe armağan eden anneler bütün sanatçıların ilk ustalarıdır. Bu nedenle yaratıcılığın ilk tohumlarının ninnilerle atıldığını söylemek yanlış olmaz.

Ninni, yalnızca kendi metni ile icra edilmez. Annenin mecbur kaldığı durumlarda bazı mani, türkü, şarkı sözleri ninniye dönüşebilir.⁷ Ayrıca sözel yolla taşınan ortak hafızadaki motifler, sözlü kültür ürünlerinde, tabiatıyla ninnilerde de karşımıza çıkar. Bu anlamda Dede Korkut boylarındaki bazı söyleyiş özelliklerini, örneğin Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Deli Karçar'ın kız kardeşi için Dede Korkut'tan istediği başlık⁸ benzeri bir söyleyişi günümüz ninnilerinde görmek mümkündür.⁹

Ninni, Kültürel Bellek ve Kimlik

Çocuk, örgün eğitimine kadar anne veya bakıcısının terbiyesini alır. Kimlikle ilgili bazı unsurlar da bu dönemde yerleşmeye başlar ve gelişim sürecinde etkisini devam ettirir. Ninnilerden edindiklerini belirli bir yaşa

kadar belleğinde depolayan insanoğlu zamanı geldiğinde de bir kültür ortaklığının öznelerinden olur.

Her kültürün temelinde “hatırlama” (ya da geçmiş bağlantısı), “kimlik” (ya da politik imgeleme) ve “kültürel süreklilik” (ya da gelenek oluşturma)’ten oluşan bir bağlayıcı yapı vardır. Bu yapı, ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayıp insanları birbirine bağlarken aynı zamanda önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tuttuğu için dünü ve bugünü birleştirir. Kültürün tarihi anlatılara ve efsanelere dayanan kuralcı-anlatısal ve yönlendirici- nakledici yönü vardır ve bu yönü bireylere “biz” deme imkânı veren kimlik temellerini yaratır. Bireyleri “biz”de birleştiren, ortak kurallar ve değerlere bağlılık ve ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıdır. Her bağlayıcı yapının temel ilkesi, ortak kültürün tanınabilir ve hatırlanabilir olmasını sağlayan tekrarlamalardır (Assmann 2001: 21). Bu bağlamda “uyusun da büyüsün, tıpış tıpış yürüsün, dandini dandini dasdana,” temsili kalıp sözleri bizim ne duyacağımızın habercisidir.

Davranış taklidi, nesnelere üzerinden hatırlama ve diğer insanlarla iletişim içinde olmaktan müteşekkil bir anlam aktarımı olan kültürel bellek *gelenek* ve *iletişimden* beslenir (Assmann 1997: 25-28). Dil, duygu ve düşünceleri aktararak iletişimi sağlayan bir semboldür. Bu duygu ve düşünceler, içinde yaşanan kültürden etkile-

nilerek şekillendiğinden dil beslendiği kültüre ait unsurları taşır. Genellikle kültür taşıyıcısı rolü belirgin olan kadınlar tarafından üretilen ve icra edilen ninniler, kültür aktarma aracı olan dile ait sembollerin kullanım kurallarının belirlendiği yerlerden olduğundan kültürel belleğin göstergelerindendir.

Kültürel bellek, biyolojik olarak devredilemediği için kuşaklar boyunca canlı tutulmalıdır. Bu canlı tutma, işlevi sürekliliği ve kimliğin devamını sağlamak olan kültürel bellek tekniği ile yapılır. Kültürel bellek tekniği, anlamı canlandırma ve ifade etmedir. Birey ve gruplar, bellek ve hatırlama sorunu demek olan kimliklerini bellekleri sayesinde kurabilirler. Grup belleği mitler, şarkılar, danslar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, süslemeler vs. gibi kimliği garanti edici bilgilerin bütünü olan kültürden oluşur (Assmann 2001: 91). Ninni bireysel bellekten hareketle toplum belleğini oluşturan kültür unsurlarından biridir. Bireysel bellekte yer alan ürünlerden olan ninniler kültürel unsurları bünyesinde taşır ve bunlar söyleyeni tarafından geleceğe aktarılır.

Ninni ve Gelenek Aktarımı

Ninniler yaratıldıkları toplumun hayat tarzıyla ilgili ipuçları verir. Ninnilerle geleneğin tecrübe temeline dayalı gelecek kurgusunun anlatımı da gerçekleşir. Bu nedenle ninnilerde geleneksel yapının uygulamalarını gösteren bir takım kültürel sembollere rastlanır. Kız isteme anlayışının (kızın birkaç kişi tarafından isteneceği ancak bir kişinin alacağı vurgulanması) belirtilmesi, dönürlük kavramı ve dönürün kız evlat için gelmesi,

dünürden başlık istenmesi, düğün sırasında gelinin başına buğday serpilmesi, etrafa altın saçılması, yaşlıların gelin ve damadın alınına tükürmesi, düğünde davul ve zurna çalınması, düğünde koyundan koç ayrılması, oğlak koşturulması ve yufka ekmek yapılmasından bahsedilmesi evlilik ve düğünle ilgili algı ve uygulamaların Türk ninnilerindeki şeklidir. Bebeğin ilk dişini gören kişinin ona hediye alması ve doğduktan bir süre sonra bebeğe kına yakılması ninnilerden öğrenilen geleneksel davranışlardır. Türklerin en önemli meziyetlerinden olan insana kıymet verme ve paylaşma kavramlarını barındıran misafirperverlik ninnilerde misafirin önemli olduğunun vurgulanması ve ona koyun ya da başka bir hayvanın kesilmesi ve buna bağlı olarak sofraya açılması gerektiğinin belirtilmesiyle kendini gösterir. Manevi anlamlar dünyasının somut göstergeleri vardır. Hacdan dönüşte yüzük dağıtılması yaygın bir davranış şeklidir ve manevi anlamlar dünyasının somut göstergesi olarak ninnilerde görülür. Düğün evine bayrak asılması o evin diğer evlerden farklı bir coşkuda olduğunun ifadesidir. Sünnet düğünlerinde de bayrak asılması hem oğul sahibi olmanın vurgusu hem de düğün şenliğinin işaretidir. Temeli yardımlaşmaya dayanan, cenazeye katılanlara ölen kişi adına para dağıtılması -ıskat- da ninnilerde rastlanan geleneksel davranış ifadelerindedir.¹⁰

Ninni ve Yemek Kültürü

Yiyecek belirli bir toplumda anlamsal alt yapısı olan (statü göstergesi, özel gün hatırlatıcısı) kültürel göstergelerdendir. Yaşanılan coğrafyaya ait özelliklerin ve fiziksel ihtiyacın

kültürel yorumu olan yemek alışkanlıklarını ninnilerde görmek mümkündür. Coğrafi yapının belirlediği kültürel yorumun katıldığı unsurların çağrıştırdıkları ninnilerde benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Örneğin: parmak ve el yaprak sarmasına, gözler Halep kahkesine, burun nohuda, kollar bumbar dolmasına, bebek kara çaya, ekmek parçasına, şekerli çaya, anne kavuna bebeği de keleşe benzetilir.

Ne yenildiği, yemeklerden hangisine önem verildiği, Türk mutfaklarının imkânları, tercih edilen veya edilmeyen yemekler, yemek pişirme ve yemek yeme şekli ninnilerde yer alır. Türk ninnilerindeki et ve hamur işlerinin çeşitliliği mutfak anlayışının göstergesidir. Ninnilere göre tavuk, koyun, koç, tavşan, taze balık ve yulky eti yenmektedir. Taze balık tercihi balık tüketme şeklinin ipucunu vermektedir. Kebap, kuyruk, kemik iliği, gavurdak, kavurma etin nasıl tüketildiğini anlatır. Hamur işlerinden ekmek, gözleme, börek, çörek, yağlı ballı veya yumurtalı poğaçaya, lavaş, yufka ve kete tercih edilir. Zerde aşısı, hasbe aşısı, kuymak, ak aş, pilav, talhan -*kavun ve unla yapılan bir çeşit yemek*-, çorba, ninnilerde bahsi geçen yemeklerdir. Bunlardan başka kaymak, bal, yağ, şeker, lokum, helva, peynir, pürçikli -*havuç*-, gugul, mama, çikolata, çerez, jılı katık -*ılık yoğurt*-, kesmek -*yemeğin dibi*-, gatik, elma, kestane, hurma, ninnilerde yer alan diğer yiyecek çeşitleridir. İçecekler ise kıymız, süt, çay, boza, ayran ve şerbettir. Ayrıca pekmeze ekmek doğramak, kaymaklı çay içmek, dös ve kaburganın yağda kavrulması yenmesi, düğünden gelir-

ken evdekilere de düğün yemeğinden getirmek, güveçte, tandırda yemek yapmak yemek alışkanlıklarının göstergelerindedir.¹¹

Ninni ve Maddi Kültür Unsurları

Maddi kültür unsurları olarak ninnilerden ev yapımı ile ilgili malzemeler, yaşam alanlarına ait eşyalar, giyim kuşam malzemeleri, el sanatlarına ait tespitler yapılabilmektedir. “Süreklilik duygusunun kökü mekândadır.” (Nora 2006: 17) anlayışına uygun olarak toplumsal sürekliliğinin de temeli olması kabul ve gerçeğiyle ailenin ve onun yaşadığı mekânın kutsallığı ninnilerde görülmektedir. Ev ve eve ait bölümler kutsaldır. Buna göre ninnilerde kapı ve pencerenin kalay ve gümüşten yapıldığının belirtilmesi ona atfedilen dayanıklılığın sembolüdür. Dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya geçişin sembolü olan eşik kutsaldır ve kutsal olan ağaçtan yapılır. Ninnilere göre evler içli dışlıdır, evlerin yanına dam inşa edilir, çam ev yapımında kullanılır, çadırların üzerine keçe örtülür ve kapısı bir ip vasıtasıyla açılıp kapanır. Evlerin ak-boz ve altı kanatlı ak ev olarak tasvir edilmesiyle renk algısına bağlı olarak (Dede Korkut'ta da ifadesini bulan, oğlu olanın ak otağa alınması) cinsiyet tercihi ve mimarî üsluba ait detaylar ninnilerde yer alır.

Fiziksel hünerin gösterim mekânları vardır. Kadınlara özgü sanatsal aktarımların yeri olarak da görülebilen ninniler, mesela bir halının dokunma süresi, ilmek sayısına göre kıymeti gibi halı dokumanın ayrıntılarını dile getirdiğinde hüner ve yeteneğin sergilendiği kültürel bellek

mekânı haline gelmektedir. Ninnilerde ev eşyalarından kilim, yastık, yorgan, tabak, tuluk, maşrapa, fincan, kâse, sini, kova, leğen ve radyo yer alır. Bazı eşyaların da kıymetlerini vurgulamak için yapıldıkları malzeme belirtilir. Çin kâse, altın-gümüş leğen, ipek yastık, ipek yorgan, sırmalı yorgan ve simli yorgan bunlardandır.

Kıyafet ve ev eşyalarında kullanılan kumaşlar da ninnilerde yer alır. Bu kumaşlar; keten bezi, basma, ipek, kadife, ihram, kimhap -*döşemelik kumaş*-, terlik -*eyerin altına serilen örtü*-, takım -*eyerin üstüne serilen örtü*-, sovsan -*elde dokunan ipek kumaş*-, mahmal -*kadife*-, darayı -*sık dokunmuş kızıl, yeşil ipek kumaş*- dır.¹²

Ninni ve Giyim Kültürü

Giyim kuşam ve süslenmeye dikkat etmek, önem vermek kadınların yaratılış özelliklerindedir. Kültürün oluşturulmasında ve aktarılmasında kadınların rolü düşünüldüğünde genellikle kadınların icra ettiği ninni metinlerinde giyim kuşamla ilgili çok malzeme bulunması doğal görünmektedir. Ninnilerde bebek, kız ve erkek çocuk, kadın, erkek, giysi, aksesuar, süs eşyası, giysi yapımı ile ilgili malzeme ve kumaş çeşitleri yer alır.

Bebeklik dönemi için söz edilen giysi zıbın, gömlek ve bir çeşit dış giyim kabul edilebilecek olan kundaktır. Kültürel cinsiyet kabullerinin öğretimi de ninnilerle gerçekleşmektedir. Daha ninnilerden başlayarak kız ve erkek çocuklara renklerden kumaş çeşitlerine kadar giymeleri gerektiği giysilerin özellikleri anlatılır. Kız çocuklarına kırmızı don, şal -*bel bağı*- çabıt, yaşıl öyme, ipekli başörtüsü, gelinlik urba, kolbay-*kolluk*- pilla kolbay-*ipek*

kolbağı-, en son moda kıyafetler, altın düğmeli giysi, başmak-*kundura-* ya-
kıştırılır.

Erkek çocuklar için belirtilen kıyafetlerin yetişkin erkek kıyafetleri olması annelerin çocuklarını tez elden büyümüş olarak görmek istemesi üzerine söylediklerini de düşündürmektedir. Bunlar pantolon, potin, kürk, kalpak, fes, şapka, kemer, gömlek, takke ve kuşak gibi genellikle yetişkin erkeklere ait giysilerdir. Ninnilerdeki kıyafetlerin ayrıntılarından değer ya da değersizlik algıları da tespit edilebilir. Sırmalı pantolon, ipek don, sırmalı potin, samur kürk, Hint kumaşından don, altın takılmış fes kıymetlidir ve zengin olmanın göstergesidir. Ayrıca Rus kalpak, pullu şapka, güveylik ruba, kunduz derisinden başlık, çatallı kalpak, atlas don, bahmal post-*mont-*, katan koylak-*kumaş gömlek-*, tulki tel-pak-*şapka-*, guppi-*kalın elbise-*, doppi-takke-, kırmızı ton-*düğünlerde giyilen elbise-*, kendir guşag, gülli çorap, düğmeli köynek, yeşil tahya-*takke-*, gurama-*çeşitli kumaştan yapılan başlık-*, tomaga-*süslü başlık-* makbul kıyafet çeşitleridir.

Kadın kıyafetlerinden çarık, gömlek, fistan, başörtüsü, etek, çizme, kaftan, şalvar ve kürk ninnilerde bahsedilenlerdir. Kadın giysileri ile ilgili ayrıntılar penbezar gömlek, penbe canfes don, sırmalı pantolon, sırmalı fistan, yeşil kürte -*yeşil şal*, yüksek topuklu- ve yeşil boğazlı- çizme, al kaftan, kara şalvar, ipek kolbağı, ak yelpiçik -*yelpaze-*, ipek gömlek, tilki kürkü şeklindedir.

Giysi yapımında kullanılan kumaş cinslerinden olan basma ve ketenin tercih edilmediği, kadife gibi daha

kıymetli kabul edilen kumaş cinsleriyle karşılaştırılarak belirtilir. İpek, canfes, Hint kumaşı, patiska, banoras, atlas, yüpek, begres-*yünlü kumaş-*, çit-basma kumaş- sovsa -*ipekli kumaş-*, alaça, kadife değerli olan kumaş çeşitleridir.

Erkek giysileri etik, gömlek, kuşak, güpbi-*içi pamuklu erkek giysisi-*, kalpak ve hayvancılıkla ilgili bir meslek olan çobanlığın sembolü kepenektir. Kıyafetlerin özellikleri yüpek guşag, ayır kalpak-*çatallı kalpak-*, şeklinde ayrıntılarıyla belirtilmektedir.

Aksesuar olarak yağlık, köstek, bıçak, düğme, muska, otaga -*başlık süsü-*, kol düğmesi, nazarlık, bileklik, saç bağı, gerdanlık ve kolluk; süs eşyası olarak yüzük, küpe ve boyun boncuğunun kullanılır. Bu aksesuar ve süs eşyalarının makbulü ise sırmalı yağlık, altın köstek, ipek saç bağı, altın takılan fes, altın düğme, cövher pıçak, hurma dalından nazarlık ve ipek kolluk şeklinde olanlarıdır. Dövme yaptırmak, pudra sürmek, parmakları kınalamak ve göze sürme çekmek süslenmeyi tamamlayan tercihlerdir. Korunma, süs, kapanma, statü göstergesi olma gibi fonksiyonları olan giyinme kadınların gözlem, ayrıntıya girme, rekabet, dikkat çekme gibi özellikleriyle birleştiğinde genel görünüşten aksesuarın rengine kadar dikkat edip ilk fırsatta dile getirme şeklinde kadına has yaratmanın örneklerinden olan ninnide de ortaya çıkar.¹³

Ninni ve Eğitim

Toplumsal kabuller ve bu kabuller çerçevesinde oluşmuş değerler ilk olarak ninnilerle bebeğe verilmeye başlanır. Anne bu ninnilerde kişisel

bakımla ilgili bilgilerden (elini yüzünü yıkaması gibi) toplumsal davranış modellerine kadar (halka vefalı olması gibi) bildiklerini ve görmek istediklerini bebeğine aktarır. Annelerin terbiye verdiği, ana-babanın kıymetinin bilinmesi gerektiği onlara hizmet edilmesi gerektiği ve nerede olunursa olunsun ana-babanın unutulmaması gerektiğinin söylendiği ninnilerde toplumun temelini aile olduğu telkini vardır. Ninnilerde kız çocukların evlendiğinde kocasına eziyet etmemesi, ekonomik sorumluluğun üzerinde olmasından dolayı erkek çocukların tutumlu olması, pehlivan gibi ve atılmaya hazır sivri ok gibi olması, mert olması, fena oğlan olmaması, elindekileri dostlarıyla paylaşması gibi öğütler de verilmektedir. Bunların dışında ninnilerde genel olarak tatlı dilli olmak, kazanılmış mal yemek, komşuluğa önem vermek, memlekete hizmet etmek, yalancılardan sakınmak, edepli olarak büyümek, kendi işini kendisi yapmak ata töresini devam ettirmek, doğru söylemek, eli açık olmak gibi ailenin ve toplumun değerlerini oluşturacak öğütlere de rastlanır. Ninnilerde örgün eğitimin önemi de aktarılır. Buna göre meslek sahibi olmak için zamanı gelince okula gidilmelidir. Okula gidilirse âlim, başkumandan, bahadır, öğretmen olunur. Sorunları halletme, tertipli olma, yabancı dil öğrenme gibi özellikler ancak bir eğitim alınarak edinilebilir. Ayrıca okuyan çocuklar yüksek mertebelere ulaşabilir ve böylece toplumda sözü dinlenen kişiler olabilir.¹⁴

Sonuç

Ninniler, annelerin bebeklerini uyutmak için mırıldandıkları türküler gibi görünse de sahip oldukları evrensel ve millî duygu ve düşünce değerleriyle geçmişi ve günü geleceğe taşıyan

manzum eserlerdir. Kadın dikkatinin, aynı anda birçok şeyle ilgilenebilme ve söyleyebilme yeteneğinin göstergesi olan ninniler sadece bebeği uyutmak için söylenmez. İçeriğindeki sözlerle genellikle kadınların iç dünyasını ve ait olunan toplumun genel görüntüsünü veren ninniler bütün bir hayatın içine sığdırıldığı nazım birimleridir. Dede Korkut gibi bir toplum hayatının neredeyse tamamına ait malzemeyi içeren hikâyelerden izler taşıması ya da aynı toplumun hâlen devam eden aşıklık geleneğinin icra özelliğini göstermesi ninnilerin bellek oluşturma ve kullanma özelliğinin bir görüntüsüdür. Ayrıca geçiş dönemleriyle ilgili kabul ve uygulamalar, cinsiyet kültürü, çocuk büyütmeyle ilgili tercihler, çalışma hayatı ile ilgili kabuller, beslenme anlayışı, günlük yaşantı ile ilgili davranış kalıpları, aile içi, yakın akraba ve toplumdaki insanların davranış ve tutumları, yaşlılık, ölüm, beslenme, barınma, giyinme, eğlence, estetik ve müzik anlayışı ninnide ortaya çıkar. Bunların ortaya çıkması kültürel belleğin işletilmesiyle gerçekleşir. Belleğin işletilmesine yardımcı olan ninniler kültürel belleğe ait unsurları taşıyarak nesiller arası köprüleri kurar.

NOTLAR

- 1 M.Ö. 3000 yılına ait bir Sümer tabletinde *Absimiti* adlı bir kraliçenin çocuğu için söylediği bir ninni metni yer almaktadır (Çığ 2002: 213).
- 2 Onların türkü olarak kabulü, adlandırılmasında da kendini gösterir. Türk lehçelerindeki “beşik türküsü, beşik cırı, beşik yırı” veya İngilizcedeki “cradle song-beşik şarkısı”, Almandaki “wiegenlied-beşik şarkısı” gibi adlandırmalar bu kabulünün bir göstergesidir.
- 3 Türk Dünyası ninnilerinin kültüre ait bütün unsurlarına yer verilmesi çalışmanın sınırlarını zorlayacağı için gelenek, beslenme, giyim kuşam, maddî kültür unsurları ve eğitimle ilgili konular ele alınmıştır.

- 4 Divan'da "balu balu" şeklinde geçen Türkiye Türkçesindeki adıya ninni, beşik türküsü; Özbek Türkçesinde "alla", Uygur Türkçesinde "böşük elleyi, elley koşağı", Azerbaycan Türkçesinde "layla", Türkmen Türkçesinde "hüvdi", Altay Türklerinde "kabay kojon" (beşik türküsü), Kerkük Türkçesinde "leyle veya layle", Özbekçede "elle, alla", Kırm Türkçesinde "beşik yırı", Kumuk Türkçesinde "beşik yırı, kakak", Kırgız Türkçesinde "beşik ırı", Karakalpak Türkçesinde "besik cırı", Tatar Türkçesinde "bişek cırı", Başkurtçada "bişek yırı", Tuva Türkçesinde "öpey ırı", Çuvaş Türkçesinde "sıpka yurrisemi" olarak adlandırılır.
- 5 Daha geniş bilgi için bkz. Uğurlu 2012: 33-35.
- 6 Ninniler üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Uğurlu 2012: 14-29.
- 7 Ninni demeye geldim,
Kaymak yemeye geldim,
Kaymak değil meramım,
Yavrumu görmeye geldim,
Uyusun da büyüsün yavrum,
Tıptış tıptış yürüsün yavrum,
Hu, hu, ninni! (Çelebioğlu 1982:192).
- 8 Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola,
bin dahı aygır getirün kim hiç kısırağa aşmamış ola,
bin dahı koyun görmemiş koç getirün,
bin de kuyruksuz kulaksuz köpek getirün,
bin dahı püre getirün mana didi (Ergin 1989: 127).
- 9 Gırhılmadık gırk goyun,
El deymedik elli altın,
Dayısına bir martin
Gardaşının işi çetin (Çelik 1989: 14).
- Gırh sürüden gırh şişek/
Şişlik gelir oğluma,
Gün görmemiş hanımlar
Düngür gelir oğluma (Köksal 1989: 36).
- 10 Dişini gören aba hu hu,
Diksin ona bir aba ninni,
Abayı giysin de övve,
Binsin oğlum dolaba, ninni! (Çelebioğlu 1982:155).
- Saatimi satmayın,
Ninni yavrum ninni,
Iskatıma katmayın,
Ninni yavrum ninni (Emir 1992: 32).
- Sallançakdan sallayın,
Deden Mekge yollayın,
Deden Mekge'den gelse,
Mekge yüzük paylayın (Kılıç 2007: 323).
- Gullar ekib boğ kilsam-e alla, -Çiçekler dikip bahçe yapsam ninni-
Şuginamga coy qilsam-e alla. -Şuna ev yapsam, ninni-
- Qovun pişiq pallasi-ya alla, -Kavun yetiştiginde, ninni-
Şuginamin toy qilsam, alla. -Şunun düğününü yapsam, ninni- (Safarov 1999: 67).
- Alla derman oyima, -Ninni derim ay'ima-
Oyli kunlar boyiga. -Aylı günler boyununa-
Qoydan çoçkor ayırır, Koyundan koç ayırır-
Şu coniming toyiga, alla-ya alla. -Şu canımın düğününde, ninni-ya ninni- (Safarov 1999: 76).
- 11 Bahçeye kurdum salıncak
Yavrumun eline verdim oyuncak
Yavrumun babası gelecek
Çikolata şeker getirecek (Sevindik 1989: 87).
- Barmak yarpak sarması
Gollar gabak dolması
Gözler Halep kahkesi
Burnu mumbuş nohudu
Ağzı kahve fincamı (Çelik 1989: 13).
- Cigim-cigim (küçük kardeşim) cigirdek,
Yağdan çıkan govurdak (kavurga),
Govurdağı kim iycek?
Cigim ikimiz iycek? (Kılıç 2007: 240).
- 12 Evlerinin önü gürgen
Gürgenden keserler dirgen
İpek yastık ipek yorgan
Bebeğim ninni ninni (Emir 1992: 22).
- Ballım derdine yancaak,
Ovazın bilbil sancak,
Altıganat öy diksem,
Şondan etcek sallançak (Kılıç 2007: 329).
- Menim cigim gül yalı, (gül gibi)
Ayda dokar bir halı,
Halısının bitimi,
Yüz ellidir çitimi. (düğümü) (Kılıç 2007: 259).
- 13 Dandini dandini dan ister
Annesinden don ister
Keten bezini beğenmez
Top top kumaş ister (Altun 2004: 217).
- Meni kızım obalı -Benim kızım pudralı-
On barmacı qınalı -On parmağı kınalı-
Omuravu altın tüymeli -Omuzları altın düğmeli-
Ala gözü sürmeli -Ela gözü sürmeli- (Kadirhaciev 2002: 83).
- Kuyuya attım tulumunu
Ayağıma giydim çaruğumu
Sırtıma sardım yavrumu
Nenni yavrum nenni (Akman 2007: 55).
- 14 Ballım-ballım balaşar,
Akca köynek yaraşar,

Önünde alma goysan,
Dostu bilen paylaşar (Kılıç 2007: 326).

Mini kizum hoplasun.
Cicisini toplasun.
Beyinuce beyine.
Hiç eziyet yapmasun.
Uyusun yavrim nenni.
Beyinsun yavrim nenni (Kaya 1989: 28).

Sarı sandık ne gerek,
Sabın salmaga gerek,
Ballım işden gelende,
Elin yovmaga gerek.
Huvva-huv, canım huv! (Kılıç 2007: 337).

Alla desam bor bolgil alla, -Ninni desam var
ol ninni-
Menga nomus or bolgil alla, -Bana namus ar
ol ninni-
Katta bolgan çoğında alla, -Büyüdüğün za-
man ninni-
Halqa vafodor bolgil alla. -Halka vefalı ol
ninni - (Safarov 1999: 126).

KAYNAKLAR

- Akman, Eyüp (2007). *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altun, Işıl (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum. Evlenme ve Ölüm*. Kocaeli.
- Assmann, Jan (1997). *Kültürel Bellek* (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atalay, Besim (1986). *Divanü Lüğati't Türk Tercümesi*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cansız, Songül Çek (2011). Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 6/4 Fall 2011, p. 61-75, Turkey
- Cansız, Songül Çek (2010). Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çankırılı, Tahsin Nahit (1932). *Çankırı Halk Edebiyatı*. Kastamonu.
- Çelebioğlu, Amil (1982). *Türk Ninniler Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- Çelik, Hülya (1989). "Gaziantep'ten Derlenen Ninniler", *Türk Folklorundan Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çığ, Muazzez İlmiye (2002). *Ortaoğu Uygarlık Mirası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emir, Dursun Ali (1992). *Folklorumuzda Ninniler, Sevmelikler, Okşamalıklar*. Sivas.
- Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Fraylıç, Mühendis Ravling (2008). *Türkmen Aşiretleri*. (hızl. Ali Cin, Haluk Kortel, Haldun Eroğlu). İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.
- Güngör, M. Nasih (1944). *Kastamonu Ninnileri*. Kastamonu: Kastamonu Halkevi Neşriyatı.
- Kadirhaciev, Kalsın S. (2002). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Başlangıcından Günümüze)*. 20. Cilt, Kumuk Edebiyatı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karakaya, Zeki (2004). "Göstergebilimsel İşlevler Açısından Ninniler", *Millî Folklor*. 61, Bahar, 44-57.ss
- Kaya, Azat (1989). "Rize'de Söylenen Ninniler", *Türk Folklorundan Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, Ayşe Yüksel (2007). *Türkmenistan Türklerinin Sözlü Edebiyatında Hüvdiler (Ninniler)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köksal, Hasan (1989). "İspir Yöresinden Derlenmiş Ninnilerimiz", *Türk Folklorundan Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kunos, Ignacz (1925). *Halk Edebiyatı Nümuneleri: Türkçe Ninniler*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Kurtuluş, Meriç (2010). "Ninnilerde Kadın Sorununa Bakış", *Millî Folklor*, 88, Kış, 44-52.
- Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları* (Çev. Mehmet Emin Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Özçörekçi, Nilüfer Zeynep (1993). "Çorum Merkez ve İskilip İlçelerinde Çocuk Ninnileri", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pamirli, Osman Turgut (1943). *Tirebolu Manileri, Giresun Bilmeceleri, Atasözleri, Ninniler*. Yyy: Buluncak Halkevi Yayınları.
- Safarov, Ohuncan (1999). *Özbek Halk Allaları*. Taşkent: Okıtuvcı.
- Sevindik, Hüseyin (1989). "Nevşehir Yöresi Ninni Derlemesi", *Türk Folklorundan Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şapolyo, Enver Behnan (1938). *Halk Ninnileri*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi.
- Uğurlu, Emine (2012). *Türk Dünyasında Ninni*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ungan, Suat (2009). *İşlevsel Yönleriyle Ninniler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Weisner, Sjöfn (2000). *The mythology of infancy: lullabies from a Jungian perspective*, Pacifica Graduate Institute, Degree of Doctor of Philosophy in Clinical Psychology.